

Retrospektív katalóguskonverzió néhány nagykönyvtár gyakorlatában

Az MKE Társadalomtudományi Szekciója 1999. április 13-án rendezvényt tartott „A retrospektív katalóguskonverzió eddigi eredményei és a jövő útjai az NKA támogatásban részesült könyvtárakban” címmel. A Nemzeti Kulturális Alap 1995-ben meghívásos pályázatot írt ki néhány nagykönyvtár számára, hogy egy éven belül végezzék el 8000 tétel – a számítógépes feldolgozást megelőző időkből gyarapított – külföldi szakkönyv online katalógusba vitelét, melyhez kétfélmillió forint támogatásban részesítette a

vállalkozó könyvtárakat. A Társadalomtudományi Szekció rendezvényén először Gomba Szabolcsné átfogó előadását hallhattuk a retrospektív konverzió lényegéről és a KLTE Központi Könyvtárának gyakorlatáról, majd az NKA pályázaton részt vett nagykönyvtárak képviselői számoltak be a munkálatok során szerzett tapasztalataikról. A téma aktualitása és a megoldások változatossága miatt fontosnak tartottuk, hogy az előadások szövegét olvasóink elé tárjuk. (A szerk.)

A retrospektív konverzió

Gomba Szabolcsné

Többen tudják, hogy elkötelezett híve vagyok a könyvtári automatizálástól elválaszthatatlan retrospektív konverzió végzésének. Előadásomban megkísérlem összefoglalni e tevékenység lényegét, a mellette és ellene szóló érveket. Igyekszem tehát a

kérdéskörrel általánosságban beszélni és néha, illusztrációképpen egy-egy példát megemlíteni. A retrospektív konverzió problémakörének tárgyalásakor érdemes kiindulni a fogalom meghatározásából, illetőleg tisztázásából és azoknak a kérdések-

nek a felvetéséből, hogy miért van szükség erre a tevékenységre, és mi a jelenlegi helyzet a magyar könyvtárügyben.

A *rekon fogalmát* azért szükséges újra és újra tisztázni, mivel félreértik, félremagyarázzák és nagyon sokszor a fogalom magyarázatát együtt tárgyalják, illetőleg összekeverik a végrehajtás módjával, holott az teljesen világosan körülhatárolható a könyvtári tevékenységek körében.

A *retrospektív konverzió lényege* az, hogy egy könyvtár meglévő bibliográfiai rekordjait a kézíleg készített formátumról gépileg olvasható formátummá alakítja át a megfelelő könyvtárpolitika és a megfelelő szabványok szem előtt tartásával.

Mint ahogyan *Jane Beaumont* és *Joseph P. Cox* kézikönyvéből¹ is nyilvánvalóvá válik, a fenti meghatározásból egyértelműen következik, hogy a retrospektív konverzió *nem katalogizálás és nem is rekatologizálás*. E munkálatoknak nem lehet az a célja, hogy a korábbi katalogizálók munkáját megduplázzák, hanem csakis az, hogy a már meglévő manuális katalógusból létrehozzanak egy géppel olvasható fájlt. Fontos szem előtt tartani, hogy a konverziós folyamat során az adatok átalakítása az egyik formából a másikba olyan gyorsan és olyan olcsón történjen, amennyire az lehetséges, miközben a munkát végző intézmény gondoskodik a könyvtárpolitikai kívánalmak és szabványok érvényesítéséről.

Nagyon *sok döntést kell hozni a program megkezdése előtt*, például a szerkesztési munkák mennyiségének kérdéséről, arról, hogy milyen adatokat fognak ellenőrizni az authority fájlban, hogyan történjen az érvényes szabványok követése; a MARC formátum használata, a különböző módon létrehozható rekordok költségvonzata stb.

Mindez nem zárja ki azt, hogy olykor hasznos lehet a rekonhoz más, szükséges munkákat is csatlakoztatni. De ne felejtjük el, hogy bármilyen *többlet tevékenységgel* toldjuk meg a konverziós munkát, annak mindig van *többletköltség* vonzata is. Mindez

arra mutat, hogy a retrospektív konverziót végző könyvtárnak igen körültekintőnek kell lennie abban, hogy mi az, amit a programban végrehajt.

A jelenlegi magyar könyvtárpolitikában irányt mutató *koncepció*, amely *az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére* vonatkozó elképzeléseket tartalmazza, e kérdésre vonatkozóan is számos tanulsággal szolgál. A hároméves projekt annak a megvalósítását tűzi ki célul, hogy „lehetővé tegyük hazánkban az esélyegyenlőséget az információhoz való hozzájutás területén és tartalommal töltsük meg a törvényben is deklarált állampolgári jogon járó szolgáltatást.”² A projekt az információs társadalom alapvető információs szolgáltatási rendszereként foglalkozik a nyilvános könyvtári ellátási rendszerrel. A „tájékozott ország”, azaz az információhoz hozzáférő állampolgárok országának megvalósításában a koncepció kiemelt szerepet biztosít a könyvtáraknak. A program az egyik legfontosabb feladatnak tartja az információkészlet létrehozását és bővítését, melynek végrehajtását folyamatos ütemezésben javasolja, és aminek pontos idézését a tárgyalt kérdés szempontjából is fontosnak tartjuk: „fejleszteni kell a gazdasági, önkormányzati, kormányzati adatbázisokat, elvégezni a kulturális vagy digitális katalógusok *retrospektív konverzióját*, a multimédia alkalmazások megvalósítását.”³

A könyvtári katalógusok retrospektív konverziójának kérdését tárgyalva tudatosítanunk kell, hogy *az automatizált könyvtári rendszerek legfontosabb része az adatbázis*, tehát a különböző fájlok létrehozása egy-egy automatizálási folyamatban a legjelentősebb feladatok egyike. *A jól tervezett és felépített adatbázisok túlélnek a rendszerek és eszközök generációit*. Az adatbázis megteremtése nemcsak a folyamatos rekordkészítést foglalja magában, hanem a hagyományos állományfeltárások géppel olvasható formájává alakítását, tehát a cédulakatalógusok retrospektív konverzióját is.

A könyvtári automatizálás első szakaszában ritkán tervezték és még ritkábban hajtották végre a kézi katalógusállományok teljes retrospektív konverzióját. Az egymás mellett élő hagyományos és új számítógépes katalógusok által felvetett problémák azt jelentették, hogy a történelem ismételte önmagát azáltal, hogy a katalógusok egyfajta fizikai formáját egy másik váltotta fel, hasonlóan ahhoz, amikor a kötetkatalógusok használatáról áttértek a cédulakatalógusokra. A problémák forrását a napjainkra kialakult helyzetben is a költségek és az olvasók szempontjából adódó hátrányok okozzák, pl. hogy a bibliográfiai rekordokat több helyen kell keresni. *Az automatizálás számos haszna elvész az olvasó számára, ha az csak egy másik katalógust jelent a keresés szempontjából. A fő problémák egyike pontosan ez, hogy a nagy mértékben közrejátszott abban, hogy a szakma figyelme a retrospektív konverzióra terelődött.*

Minden anyagi befektetésre érvényes – és nem kivétel ez alól a könyvtári számítógépes rendszer sem –, hogy *a ráfordított költségeknek meg kell térülniük. Az ésszerű gazdálkodás célja, hogy minél kisebb ráfordítással, minél nagyobb eredményt lehessen elérni. Ha egy rendszer működési hatékonyságát javítani kívánjuk, akkor meg kell határozni, melyek azok a kritikus pontok, amelyekbe beavatkozva, azokat változtatva a gazdasági mutató értéke növelhető. A könyvtári rendszerek tekintetében jómagam a legkritikusabb, változtatandó pontnak az adatbázisokat tartom. Az automatizált könyvtári nyilvántartó- és keresőrendszerek esetében nem elsődleges szempont a közvetlenül kimutatható, számszerűen forintosítható, minél nagyobb gazdaságosság. Egy számítógéprendszer üzemeltetésekor azonban – így a könyvtárakban is – értékes gépi és szellemi tőke halmozódik fel, amellyel tudatosan kell gazdálkodni, folyamatosan ösztönözve a hatékonyabb működésre.*⁴

A könyvtári automatizált rendszerekkel kapcsolatban is fontos elvárás, hogy a meglehetősen drága

fejlesztési és üzemeltetési ráfordítások és szolgáltatások összhangban legyenek egymással, ne legyenek aránytalanságok a fejlesztési és üzemeltetési költségek, valamint az eredmények között. „Ne feledjük, hogy *a felhasználó csak azt az informatikai szolgáltatást fogja kielégítőnek, jónak, sőt hatékonynak minősíteni, amely minden vonatkozásban teljesíteni képes az elvárásait!*”⁵

A könyvtárakban használt hardverek és szoftverek igen magas költségigényűek. Az a könyvtár, amelyik katalógusának csak ötven százalékát vitte be automatizált rendszerébe, nem tett meg mindent befektetésének megtérüléséért. Tehát *a könyvtárak nem használják ki számítógépes kapacitásuk teljes lehetőségét.*

Egy olyan rendkívül költséges program végrehajtása esetén, mint az *adatbázis-építés*, szem előtt kell tartanunk, hogy *annak elengedhetetlen része a retrospektív konverzió is, ami jelentősen javítja a használók számára nyújtott szolgáltatásokat.* Ilyen előnyök lehetnek például a jobb kölcsönzői szolgáltatás, a könyvtárközi kölcsönzés teljesítési idejének javulása és nem utolsósorban az a tény, hogy egy gazdagabb, bővebb számítógépes katalógus könyvebb hozzáférést jelent a könyvtári gyűjteményekhez. Ne feledkezzünk el ezek mellett arról sem, hogy egy eredményesen elvégzett retrospektív konverziós program ahhoz is hozzájárul, hogy a személyzet hatékonyabban tudja végezni munkáját.

A hazai könyvtárak számítógépes adatbázisaiban a kurrensen beérkező állomány feldolgozása mellett a könyvtári állományok nagyságrendjéhez mérten meglehetősen alacsony számú a retrospektív feldolgozású anyag annak ellenére, hogy bizonyos számú retrospektív konverzió végrehajtása már megtörtént. Példaként említjük meg a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiumának korábbi meghívásos pályázatát, amelynek keretében 15 könyvtár kapott lehetőséget rekon munka végzésére. Ezek a könyvtárak intézményenként 2 millió forint támogatást kaptak 8000 rekord adatbázisba építésére.⁶

Ellentmondásossá teszi a képet az, hogy az érvényes hivatalos fejlesztési koncepció anyaga több helyen is komoly hangsúlyt helyez a rekon végzésére, a jelenlegi helyzet azonban a *korábbi támogatások megtorpanását* mutatja. Az automatizált katalógusokra országos viszonylatban a befejezetlenség jellemző. *A katalógusok torzók, csonkák.* Ez érvényes mind a hagyományos, mind az automatizált katalógusokra. A hagyományos katalógusok többségét a könyvtárak lezárták, azok folytatásával nem tudtak, de joggal nem is akartak foglalkozni. Tehát a hagyományos katalógusok nem nyújtanak teljes információt. Ettől jóval csekélyebb azoknak a rekordoknak a száma, amelyek egy-egy könyvtár állományát illetően a számítógépes katalógusban adnak eligazítást. Az automatizált katalógusok is csonkák tehát, annak ellenére, hogy kurrens építésük biztosított. *Ez a helyzet egy-egy könyvtárban két rendszert eredményez,* minimum két helyet a könyvtári anyagok keresését illetően. Vannak azonban olyan könyvtárak is, amelyekben ennél többet.

A helyzet bemutatására, a félbemaradt munkák gondjának érzékeltetésére a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Központi Könyvtárának példáját hozom fel. A könyvtár az új bibliográfiai leírási szabványhoz igazodva 1986-ban újraindította cédulakatalógusát.⁷ Magától értetődőnek látszott, hogy amikor az intézmény különféle pályázatokból lehetőséget kapott a retrospektív konverzió végzésére, elsőként ezt a katalógust kívánta beolvasztani a számítógépes adatbázisába egyrészt azért, mivel ez tartalmazta a legfrissebb irodalmat, másrészt ezáltal csökkent volna azon katalógusok száma, ahol az olvasónak a teljesség érdekében keresnie szükséges. Az eddig elnyert pályázati pénzek a rekon munka elvégzésének mintegy háromnegyedére adtak lehetőséget e töredék katalógus vonatkozásában. Nem szorul magyarázatra az, hogy ez a félbemaradt munka milyen következményekkel jár a mindennapi használatban, mit jelent ez az olvasó számára, ha egy-egy dokumentumot keresve a

könyvtár teljes állományát számításba kívánja venni.

Az olvasók jó része nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy a számítógépes és a cédulakatalógus együttes használata jelenti a teljes állományban való keresést. Az olvasó joggal érezheti magát becsapottnak, hiszen túlságosan bonyolulttá tettük könyvtári életét. Az a felhasználó pedig, aki az Interneten tájékozódik egy-egy könyvtár állományát illetően, még rosszabbul jár, hiszen meglehetősen távol van az adott gyűjteményeket feltáró cédulakatalógusoktól, tehát keresését ha akarná, sem tudja teljessé tenni.

A retrospektív konverzió támogatásának további jelentős indokai között van az OPAC iránti lelkesedés a felhasználók körében, és azokat az előnyöket, amelyek ebből származnak, ki kellene terjeszteni az egész könyvtári állományra. A támogatás mellett szól a könyvtárhasználók jogosan nagyobb elvárása az automatizált rendszer által kínált előnyöket illetően.

Annak okai között, hogy mostanában sokkal nagyobb ügy lett a retrospektív konverzió, mint régebben, szerepet játszik az is, hogy óriási mértékben megnőtt a bibliográfiai rekordok elérhetősége géppel olvasható formátumban. A könyvtáraknak, amelyek a könyvtári automatizálás korábbi szakaszában, nem tervezhették katalóguscédulák több ezres konvertálását, most adott a lehetőség, hogy „kész” bibliográfiai rekordokat emeljenek át számítógépes rendszerükbe. A források széles skálája áll rendelkezésre, beleértve a különböző országok nemzeti könyvtárainak, a könyvtári együttműködéseknek az adatállományait, a kereskedelmi bibliográfiai rekord-szolgáltatásokat stb. Ebben a kínálat szempontjából kedvező helyzetben azonban az árak, a szabványok betartása, a rekordok minősége, az alkalmazási és hozzáférési módok éppannyira eltérőek, mint maguknak a szolgáltatásoknak a sora. Ezért is igényel gondos körültekintést ezek igénybevétele.

Érdeemes röviden, a teljesség igénye nélkül, áttekinteni azokat a főbb szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni a könyvtári automatizálás területén annak érdekében, hogy a könyvtárakban kiemelkedő minőségű adatbázisokról tudjunk gondoskodni, olyanokról, amelyek pontos, hibátlan és helytálló adatokat tartalmaznak.

Nagyon fontos minden egyes rekord tartalma! Tekintettel kell lenni ezért az adatok forrására. Mindig megvizsgálandó az a cél, aminek érdekében az általunk felhasználni kívánt adatokat előállították és szembesíteni kell azokat saját könyvtárunk elvárásaival. A bibliográfiai rekordok számos forrásból hozzáférhetők, de nyilvánvalóan lesznek olyanok, amelyek jobban megfelelnek a helyi elvárásainknak, mint mások. A KLTE Központi Könyvtára például két alapvető háttéradatbázist használ a feldolgozáshoz, a Magyar Nemzeti Bibliográfiát (MNB) és a washingtoni Kongresszusi Könyvtár (LC) katalógusát.

A fájl létrehozásának módszere és az alkalmazott személyzet is meghatározó a projektre nézve: tehát az, hogy részt vesz-e állandó, szakértő könyvtári személyzet a projektben, hogy alkalmazunk-e további ideiglenes segéderőket, vagy hogy a munkát egy rekordszállítóval végeztetjük-e el.

A munka anyagi-technikai feltételeinek biztosítása – mint ahogyan arra már korábban utaltunk – egyéb tevékenységekre is tekintettel lehet a könyvtár, amelyek hatékonyabbá tehetik ezt a munkát.

Ennek bizonyítására újra a KLTE könyvtárának példáját idézem, utalva a tárgyszavazás problémájára. Tapasztalataink szerint az olvasók, köztük is első sorban az egyetemi hallgatók, az OPAC használatának túlnyomó részében tárgyszavak alapján keresnek. A rekon útján bekerült rekordok többségében azonban nincsenek tárgyszavak, részben azért, mert a korábbi, manuális feldolgozás során a tartalmi feltárás bizonyos szempontú válogatás alapján történt, részben pedig azért, mert a Kongresszusi Könyvtár (LC) tárgyszórendszerének bevezetése a

kurrens feldolgozásnál a retrospektív konverzióval bevitt bibliográfiai tételek újra tárgyszavazását kíváná meg. Ez ugyan megnövelné az amúgy sem olcsó konverziós munka végzését, de a probléma megoldását, az adatbázis használhatóságának biztosítása érdekében, nem lehet majd megkerülni.

Ugyancsak a megoldandó problémák körébe tartozik a Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtárában *a kölcsönzés előtt elkészített, hiányos, csonka rekordok teljessé tételének kérdésköre*. Ezek az ún. csonka rekordok naponta termelődnének, amelyeknek a teljessé tétele a kurrens anyagra méretezett állandó személyzettel – az előbbiekhöz hasonlóan – nem oldható meg. Ezeknek a rekordoknak a teljes értékűvé tétele az adatbázis minősége és a keresések eredményessége érdekében ugyancsak megoldásra vár.

A retrospektív konverzió melletti döntést követően elkerülhetetlenné válik *a konverzió munkafolyamatának elemzése*, az egymást követő lépések meghatározása. Ennek nemcsak munkaszervezési szempontból van jelentősége, hanem azért is, mivel meg kell állapítani *az elkészült rekordokért adható bért*. Ennek a rekord/költségnek a megállapításakor nagy segítséget jelentett annak végiggondolása, hogy mennyi fizethető a folyamat egyes szakaszaiban végzett munkákért. *A munkafolyamat megállapított fázisai* a KLTE Központi Könyvtárában a következők voltak:

- ☉ az adatbevitelt előkészítő munka,
- ☉ leírás MARC formátumban a cédulakatalógus alapján,
- ☉ átemelés külső adatbázisokból, szükség szerinti átszerkesztés és kiegészítés lokális adatokkal
- ☉ revízió (mintavétel alapján)
- ☉ authority controll, authority rekordok készítése
- ☉ a számítógépes adatbázis kezelése

⊕ menedzselés, szervezés.

A különböző típusú rekordok elkészítéséhez, a kapcsolódó munkákhoz más-más *munkaidő-ráfordítás* szükséges. A rekordkészítés leggazdaságosabb módszerének a más adatbázisból való átemelés bizonyult, melyet a lokális adatokkal egészítettünk ki. Eredeti rekordok készítésére csak abban az esetben kellett gondolni, ha a cédulakatalógusban rendelkezésre álló adatok mennyisége az elfogadható *minimum adatok*⁸ alatt maradt. Tapasztalataink szerint a retrospektív konverziós munka végzésében *3%-ra tehető* ezeknek az eseteknek a *mennyisége*.⁹

Sok esetben időigényes a külső adatbázisokból *áttemelt rekordok* elkerülhetetlen *átszerkesztése*. Példaként említhetjük az LC-adatbázisból átemelt rekordok

- ⊕ kiegészítését a kötetadatokkal,
- ⊕ a rekordokban előforduló megjegyzések magyar nyelvre fordítását,
- ⊕ a kiegészítő adatok lefordítását magyar nyelvre.

Az MNB-ből átemelt rekordok esetében példaként említhető a gyűjteményes kötetek rekordjainak teljes átszerkesztése a könyvtár saját adatbázisába illeszthetőség érdekében.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy *a szerkesztési folyamatok* minden retrospektív konverziós feladatnak nagy részét teszik ki. A konverziót tervező könyvtárak igen gyakran elhanyagolják ennek a jelentőségét. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a személyzettől elvárt, szerkesztésre fordított erőfeszítés fontosságát. A személyzettől ugyanis elvárjuk, hogy az adatbázisokból visszakeresett rekordok minőségileg megfelelők legyenek, korrigálják azokat és elvégezzék a szükséges javításokat a szabványok és a katalogizáló gyakorlat következetességének biztosítása érdekében. Bármelyik lehetséges recon

megoldást választjuk (házon belülit, kereskedelmit vagy ezek keverékét), csaknem biztos, hogy a könyvtár katalogizáló szakembereinek szerepe lesz a folyamatban.

A számítógépes adatbevitel *díjtételeit* a rekordkészítés lehetőségeitől, illetve módjaitól függően állapította meg a KLTE Központi Könyvtára. Az egy rekordra eső díjtételek nagyságrendje a rekordbevitel kezdeti időszakától a mai napig követte a magyarországi inflációt, ezért itt a ma is érvényes árakat adjuk meg.

A felsorolt bruttó munkabéreket a rendelkezéseknek megfelelően társadalombiztosítási járulék terheli.

Alapvető kérdés volt az, hogy *az állomány mely részére vonatkozzon a retrospektív konverziós munka*. Már utaltunk arra, hogy miért látszott célszerűnek a konverziót, a dokumentumok kiadási idejét tekintve *az időben visszafelé haladva* kezdeni.

A könyvek megjelenési idejét alapul vevő retrospektív konverziós folyamatot később meg kellett változtatni, mivel a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiuma a retrospektív feldolgozás támogatását célzó pályázatát *szakterületi bontásban* tette közzé. Ehhez az új koncepcióhoz igazodva a pályázatot egy adott szakterületre kellett koncentrálni, ekkor esett a választás a *matematika* területére.

A *Nemzeti Kulturális Alap* támogatása feltételként szabta meg a retrospektív konverziós munkában az egységes formátum, a HUNMARC használatát. Mivel a Magyarországon használt könyvtári rendszerek beviteli formátuma nem a HUNMARC – a Voyager rendszerben például USMARC-ot használnak, mert megvásárlásakor a HUNMARC még nem volt hozzáférhető –, az NKA anyagilag is támogatta azoknak a konverziós programoknak az elkészítését, amelyek a Magyarországon használt rendszerekbe betölthetővé teszik a HUNMARC formátumot, valamint az adatbázisokból történő átemeléskor a rendszerek rekordjainak konvertálását HUNMARC formátumba. Ezzel az Alap nagymértékben

Díjtételek	
Feladattípus	A katalogizáló bére
Új rekord készítése katalóguscéduláról az authority rekordok elkészítésével együtt	Bruttó 200.- Ft, Tb járulékkal: 299.- Ft
Külső adatbázisból átemelt rekord kiegészítve a helyi állományadatokkal, a szükséges átszerkesztéssel, az authority rekordok elkészítésével együtt	Bruttó 150.- Ft, Tb járulékkal: 224.- Ft
Új rekord készítése authority rekordok készítése nélkül (ez készülhet katalóguscéduláról vagy külső adatbázisból történő átemeléssel)	Bruttó 100.- Ft, Tb járulékkal: 150.- Ft
Authority rekordok készítése egy rekordhoz	Bruttó 100.- Ft, Tb járulékkal 150.- Ft
Külső adatbázisból átemelt rekord kiegészítése authority rekordok készítése nélkül	Bruttó 50.- Ft, Tb járulékkal: 75.- Ft
Saját adatbázisban már meglévő bibliográfiai rekord munkafájlba emelése és kiegészítése a példányadatokkal	Bruttó 30.- Ft, Tb járulékkal: 40.- Ft
Az adatbevitelt előkészítő munkáért rekordonként fizetett bér	Bruttó 10.- Ft, Tb járulékkal: 15.- Ft
Rekordonként fizetett számítógépes munka	Bruttó 10.- Ft, Tb járulékkal: 15.- Ft
Menedzsment, szervezés bére rekordonként	Bruttó 10.- Ft, Tb járulékkal: 15.- Ft
Adminisztratív munka, pénzügyi nyilvántartás bére rekordonként	Bruttó 10.- Ft, Tb járulékkal: 15.- Ft

hozzájárult a *hazai egységes csereformátum* szélesebb körű elfogadásához.

A letöltés gyakorlata elősegítette, hogy a figyelem a tulajdonnal, a szerzői joggal és a külső adatbázisokból nyert bibliográfiai rekordok újrafelhasználásával kapcsolatos *jogi kérdésekre* is ráterelődjön. Ebből következik, hogy amikor kiválasztjuk a lehetséges rekordszállítókat vagy a használni kívánt adatbázisokat, pontosan tisztázni kell azon rekordok használatának velejáróit, amelyeket az adatbázis előállítója szerzői joggal véd, és amelyekre vonatkozóan az újrafelhasználás esetére szigorú feltételeket szab.

Az eddigiekben azzal foglalkoztunk, hogy melyek azok a *helyi megfontolások, amelyek a retrospektív konverzió végzését támogatják*. A könyvtárban létrejött két rendszer (manuális és automatizált) felszámolása megszünteti azt a helyzetet, hogy a könyvtári anyagok keresése több helyen történjen. Egy tel-

jes rekon segítségével a *könyvtár egyetlen integrált fájlhoz jut*. Olyan adatbázis jön tehát létre, amelyet a technológiai változás esetén mozdítani lehet. A könyvtár birtokában lévő integrált, géppel olvasható fájl már jóval alacsonyabb költséggel vihető át a régi számítógépes rendszerből az újba. A *könyvtári automatizálásra fordított nagy költségek hasznát maximális mértékben biztosítja a teljes körben elvégzett rekon*. Egy könyvtár tehát úgy fokozhatja befektetésének visszatérülését, ha katalógusának minél nagyobb százalékát építi be automatizált rendszerébe. Sorolhatnánk tovább a retrospektív konverzió mellett szóló helyi érveket, de *annak nemzeti és nemzetközi jelentőségéről is szót kell ejtenünk*.

Nem szorul különösebb indoklásra, hogy azok a könyvtárak, amelyeknek állományai géppel olvasható formában rendelkezésre állnak, és amelyek egy nagyobb könyvtári rendszer részei, viszonylag könnyedén létrehozhatnak *egyesített katalógusokat*.

A tagkönyvtárak számára kölcsönösen értékes az adatok megosztása, amint a hozzáférhető rekordok közös készlete növekszik. A géppel olvasható forma létrejöttével *nemcsak a bibliográfiai adatok válnak szélesebb körben hozzáférhetőkké, hanem maguk a művek is egyre inkább elérhetőek más könyvtárak számára.* A központi adatbázisok és az elektronikus posta használatával a könyvtárközi kölcsönzési funkció sok könyvtárban, különösen a kisebbekben, nagymértékben megnövekszik azzal, hogy meg tudják találni a mű helyét és átkérhetik azt. Egy közös könyvtári katalógus *lehetőséget ad az állomány ésszerűsítésére is.* Az automatizált, egyesített katalógusokkal és a bibliográfiai egyesüléssel könnyű más könyvtárak állományának feltárása. Végül, de nem utolsósorban az egyedi könyvtárak automatizált bibliográfiai fájljaiból építkező nemzeti adatbázisok létrehozása közreműködés az egyetemes bibliográfiai ellenőrzésben. Tehát mindezekből következik, hogy *ha egy könyvtár rekordjai géppel olvasható formában rendelkezésre állnak, ennek előnyei túllépik a helyi és regionális kereteket, országos és nemzetközi méretűvé válnak.* Amikor a könyvtárak katalógusukkal egy nagyobb egységhez csatlakoznak, a rendelkezésre álló rekordok számát megnövelik mindazoknak a számára, akik ezt az adatbázist használják. Segítik a saját területükhöz tartozó művek bibliográfiai ellenőrzését és hozzájárulnak az egyetemes bibliográfiai számbavételhez. Végül, de nem utolsósorban utalnunk kell a *hazai közös katalógusokra,* közöttük a MOKKA-ra és a VOCAL-ra. Tudomásunk szerint a MOKKA 16 tagkönyvtárban eltérő számítógépes rendszerek működnek. A tagkönyvtárak adatbázisaiban található rekordok betöltése fogja jelenteni a MOKKA adatbázisának megalapozását. Koltay Klárától (KLTE) kapott információim szerint *e monográfiák* bibliográfiai rekordjainak száma – duplumok kiszűrése után – várhatóan kb. 250 000 rekord lesz, a hozzájuk tartozó authority rekordok száma pedig ennek a duplája. A központi adatbázisban lévő bibliográfiai

adatok HUNMARC formátumúak, de emellett a szolgáltatás és a betöltés USMARC-ban is lehetséges. Annak ellenére, hogy nem vitatható számunkra az, hogy a hazai közös katalógus elfogadott formátuma a HUNMARC legyen, fontosnak tartjuk a USMARC használatának lehetőségét, mivel mint tudjuk, több könyvtár kénytelen volt automatizált rendszerének használatba vételét követően USMARC-ot használni, mivel a hazai MARC formátum még nem állt rendelkezésre.

Említésre érdemes a MOKKA mellett a Corvina rendszert használó könyvtárak osztott katalogizáló rendszere, a VOCAL.10 A VOCAL a már korábban is meglévő és használt lehetőségek továbbfejlesztését valósította meg. A program egyrészt a Corvina könyvtárak adatbázisai közötti kétoldalú rekordcseré-kapcsolatokat egységes, szervezett osztott katalogizálással alakítja, amely *bibliográfiai, besorolási és tárgyszó adatbázisok* közös építését teszi lehetővé, másrészt ezen a bibliográfiai rekordbázison széles körre kiterjedő *lelőhely és könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás* elindítását célozza meg. A VOCAL rendszer USMARC formátumú adatbázist épít. A VOCAL megbízható lelőhely-információkat kínál, alapot adva a könyvtárközi és dokumentumszolgáltatási kapcsolatok automatizálására. Az osztott katalogizálás a tagok eddigi rekordbázisán indult. Ugyancsak Koltay Klára információi alapján mondhatjuk, hogy ez év március végéig a rendszer 265 ezer besorolási és 206 ezer bibliográfiai rekordot tartalmazó adatbázisra épül. Az adatbázis a *monográfiák* mellett jelentős *folyóirat-állományt,* bizonyos számú *CD-ROM-ot, zenei CD-t, kottákat,* önálló és hagyományos műveket kiegészítő *Internet dokumentumokat, videodokumentumokat,* történeti és művészeti értékű *grafikai, illetve fotógyűjteményt* tartalmaz. A VOCAL tagjainak száma jelenleg 21, köztük egyetemi, egyházi és megyei könyvtárak vannak. A *VOCAL program* szándékaiban és technikai lehetőségeiben is *nyitott* csatlakozni kívánó partnerek fogadására.

Az eddig elhangzottak jelentősége mellett *eltörpülnek a rekon ellen felhozható érvek*, mint például, hogy az túlságosan drága, vagy az az érvelés, hogy elég az állomány legfontosabb részét géppel olvashatóvá tenni, vagy egy másik szerint a régebbi anyag átalakítása nem szükséges és végül, miért is kell a rekon, amikor a bibliográfiai anyagok más formában is hozzáférhetőek.

Köztudott, hogy a retrospektív konverzió végzése *költséges*. A helyzetkép azt mutatja, hogy a könyvtárak – szinte kivétel nélkül – komoly pénzügyi nehézségekkel küzdenek. A könyvtárak saját erőből a rekon folytatását nem tudják vállalni. Ennek ellenére *nem szabad letenni arról, hogy ez a munka folytatódjék*. A közelmúltban egy relatíve következetes támogatás megtorpanásának voltunk tanúi. Könyvtári állományok visszamenőleges számítógépes feltárása maradt félben. Úgy gondoljuk, hogy nem maradhatnak torzók az automatizált rendszerek lokális adatbázisai, ami annak is biztosítéka lesz, hogy gazdagodjék az országos közös katalógus, amelynek bibliográfiai adatai számos kis és nagy könyvtár között megoszthatók majd! Amikor a könyvtárak az automatizálás útjára léptek, látni lehetett, hogy a cédulakatalógusok átalakítása géppel olvasható formájúvá igen hosszú folyamat. Ezt végezni kell, folytatni kell, nem pedig szárnyát szegve abbahagyni. A könyvtáros szakmának hosszú távon szem előtt kell tartania a rekon folyamat végzésének fontosságát, szükség esetén fel is kell lépnie a támogatás folytatása érdekében. E munka folytatásának támogatása végső soron a könyvtári tevékenység legfőbb céljának, *az olvasók érdekeinek szolgálatát jelenti*. Ehhez napjainkban egy igen fontos dokumentum nyújt segédkezet. Az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére készült koncepció közvetlen állami részvételt, támogatási ígéretet tar-

talmaz, többek között a szakirodalmi és helyismereti információs adatbázisok előállításához, a könyvtári katalógusok retrospektív konverziójához.

Jegyzetek

1. BEAUMONT, Jane – COX, Joseph P: Retrospektív konverzió. Gyakorlati vezérfonal könyvtárosok számára. Ford. Gomba Szabolcsné. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 247. p.
CLAYTON, Marlene – BATT, Chris: Managing library automation. 2nd. ed. London, 1992. 175-197.p.
DUVAL, Beverly K. - MAIN, Linda: Automated library systems. A librarian's guide and technical manual. Meckler, Westport-London, 1992. 99-132.p.
2. Koncepció az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére. Kézirat. Budapest, 1998. 2. p.
3. Uo. 4.p.
4. RAFFAI Mária: Információrendszer-fejlesztés. Novadat Bt., Győr. 1999. 627-633.p.
5. RAFFAI Mária i.m. 639.p.
6. E munkáról részletes beszámoló található: GOMBA Szabolcsné: Körkép a magyarországi retrospektív katalógus-konverzióról. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7.évf. 4.sz. 1998. 30-37.p.
7. Részletesebben lásd GOMBA Szabolcsné: Retrospektív konverzió a Debreceni Universitas könyvtáraiban. (Esettanulmány.) In: Könyvtár és Könyvtár, 20.köt. (1998), 279-300.p.
8. USMARC Format for Bibliographic Data. Including guidelines for content designation 1994. ed. Prep. by Network development and MARC Standard Office. – Cataloging Distribution Service Library of Congress – Washington.
9. Köszönet illeti Koltay Klárát, Oroszné Milicz Zsuzsát és Varga Lajosnét a munkámhoz nyújtott értékes információért.
10. Részletesebben lásd Balázs László és Koltay Klára előadását, amely elhangzott a Networkshop 1999. március 29-31-i rendezvényén, Nyíregyházán, Lelőhely-szolgáltatás osztott katalogizálási bázison címmel.